

суперечать загальноприйнятим. Тому сьогодні звернено увагу до «м'яких» культур, в яких є місце для індивідуальних ініціатив, креативності, аргументації, самореалізації індивіда [7].

Висновки. Кадрова стратегія підприємства, спрямована на розвиток власних працівників та їх закріплення, в значній мірі залежить від організаційної культури. Закладені в організаційній культурі основні положення, норми, цінності та артефакти породжують як негативні, так і позитивні наслідки поведінки працівників та колективу підприємства в цілому. Досліджені типи організаційної культури можуть сприяти як формуванню нового типу працівника — ініціативного, креативного, компетентного, зреалізованого, так і породжувати велику дистанцію між керівництвом і підлеглими, безініціативність, низьку самореалізацію індивідів тощо.

Отже, організаційна культура підприємства, що є результатом взаємовпливів бачення її засновниками (керівниками) та досвіду працівників, орієнтована на людей і кооперацію, сприяє акумулюванню людського капіталу і його ефективному використанню з метою підвищення конкурентоздатності підприємства на ринку.

Література

1. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т.2. Відпов. ред. С.В. Мочерний. — К.: Видавничий центр «Академія», 2001. — 848 с.
2. *Staniewski M.*, Modele polityki personalnej w badanych firmach [w:] A. Ludwiczyski (red.), Architektura zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwach Liderach Konkursu ZZL, Wyd. Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Warszawa, 2005.
3. *Sikorski C.* Kultura organizacyjna, С.Н. Beck. — Warszawa, 2010.
4. *Schein E.H.* Process Consultation: Lessons for Managers and Consultants, Addison-Wesley, Reading, MA, 1987.
5. *Hofstede G.* Kultury i organizacje, PWE, Warszawa, 2009.
6. *Rotter J.B.* Social Learning and Clinical Psychology, Prentice Hall, Englewood Cliffs. — New York, 1975.
7. *Щёкин Г.* Теория и практика управления персоналом: Учеб.-метод. пособ. / Авт. - сост. Г.В. Щёкин. — К.: МАУП, 2003. — 280 с.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2013

УДК 331.101.262

Томчук-Пономаренко Н. В., к.е.н,
асистент кафедри економічної теорії,
КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ РІВНЯ

Анотація. Визначено місце та роль безпеки людського розвитку в процесі сучасного соціально-економічного розвитку України; узагальнено теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «безпека людського розвитку», розкрито її взаємозв'язки з основними системо утворюючими ознаками, такими як «безпека», «небезпека», «загроза», «ризик»; визначено можливості за-

лучення досвіду соціальної політики західних країн для підвищення рівня безпеки людського розвитку в Україні.

Ключові слова: людський розвиток, безпека, ризик, загроза

Вступ. На сучасному етапі людина як головний чинник суспільного виробництва посіла пріоритетне місце не лише в наукових дослідженнях, але й в якості об'єкта соціально-економічної політики більшості країн світу. У 90-ті роки ХХ ст. широкого визнання здобула концепція людського розвитку, в обґрунтування якої великий внесок зробили фахівці ПРООН. Головні пріоритети, що закладені у концепції людського розвитку, знайшли стисле визначення у Цілях Розвитку Тисячоліття, які орієнтують кожну країну на вирішення найважливіших і найгостріших проблем розвитку людського потенціалу.

У сфері людського розвитку Україна має значні проблеми, які не вирішуються тривалий час. На сучасному етапі для нашої держави є характерним: низька народжуваність і висока смертність, що обумовило процес депопуляції населення; високий рівень захворюваності населення та низька відносно розвинених країн тривалість життя; значна поширеність бідності і малозабезпеченості. Це говорить про те, що Україна має значні ризики і загрози щодо людського розвитку, які необхідно усунути та створити сприятливі умови для відтворення людського потенціалу як основи соціально-економічного прогресу країни.

Теоретичне підґрунтя концепції людського розвитку було закладено ще в роботах класиків економічної науки, які вказували не лише на вирішальну роль людини у суспільному виробництві, але й на те, що людина є кінцевою метою виробництва. Формування та розвиток концепцій людського капіталу, соціальної держави, економіки знань ще більшою мірою привернули увагу науковців до проблеми людського розвитку. Значний внесок у розвиток теорії людського потенціалу зроблено вітчизняними вченими Е. Лібановою, О. Власюком, Н. Власенко, С. Пірожковим, В. Куценко, О. Стефанишин. Проблемами людського розвитку в Україні займаються також О. Грішнова, Л. Семів, В. Лич, О. Новікова, І. Новак, В. Антонюк, О. Білорус, С. Лисенко, І. Миценко, В. Семеніхін та інші вчені. Слід відзначити також російських учених, таких як Д. Аширов, С. Бобильов, М. Іванов, С. Макарян, В. Марцинкевич, Т. Теплухіна, праці яких також були присвячені різним проблемам людського розвитку.

Слід відзначити, що більшість вітчизняних і зарубіжних учених аналізують стан, умови, чинники та проблеми людського розвитку. Однак ці дослідження лише певної мірою стосуються безпеки розвитку людини. У зв'язку з наявністю значної кількості ризиків, загроз розвитку людини в Україні виникає нагальна необхідність комплексного дослідження безпеки людського розвитку, умов і чинників її формування, оцінки стану та визначення шляхів підвищення її рівня.

Постановка задачі. Метою статті є удосконалення теоретико-методологічних основ забезпечення безпеки людського розвитку і обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо механізмів їх реалізації.

Результати. У широкому розумінні аналізу потребують насамперед зміни, які відбуваються в соціально-економічних відносинах в умовах переходу до постіндустріальної економіки. Відомо, що одні дослідники стверджують, що сучасний працівник як власник новітніх знань і носій інтелекту може ефективно протистояти власнику капіталу. Він економічно забезпечений високим рівнем зарплати, доходами від володіння акціями, облігаціями, депозитами або нерухомістю. Функ-

цію забезпечення зайнятості виконують також нові моделі найму і використання працівників, поширення відносин соціального партнерства.

Інші науковці, навпаки, відзначають наступ на економічні права і свободи працівника, факти економічної експлуатації працівників. А. Бузгалін і А. Колганов наполягають на «всебічному підкоренні капіталу не просто робочої сили, а Людини як особистості, яка володіє певним творчим потенціалом» [1, с. 136—137]. В. Мандибура наводить переконливі докази того, що навіть у найрозвиненіших країнах Заходу власники капіталу спроможні диктувати працівникам свої умови. Серед них: зростання межі пенсійного віку (ФРН) з одночасною ліквідацією гарантій зайнятості для працівників, які досягли 40-річного віку і більше, коли конкурувати на ринку праці стає дедалі важче (Іспанія, Італія, Франція); спроби законодавчого наступу на право першого найму для випускників навчальних закладів (Франція); подовження тривалості робочого тижня до 50 годин для значної частки працюючих попри протести профспілок (Японія, Нова Зеландія, Австралія, США, Велика Британія) [2, с. 28—29]. Г. Волинський пише про відсутність в Україні будь-якої рівноваги між працею і капіталом: «у нас, в умовах периферійного капіталізму з явним кримінальним ухилом, відсутні передумови (зокрема, рівновага соціальних сил), необхідні для формування цивілізованих відносин між працею і капіталом» [3, с. 167—168].

На сьогодні, невизнання або нерозуміння сутності економічних прав і свобод працівника призводять до соціальної безвідповідальності держави, роботодавців та інших суб'єктів господарювання перед працівником, породжують низку небезпек, які містять потенційні збитки або шкоди для працівників. Будучи реалізованими з певною ймовірністю, небезпеки перетворюються на сукупність небажаних подій — ризики і загрози, дисфункції та деформації в системі охорони здоров'я, професійної підготовки, у сфері зайнятості та розподілу доходів, продовольчого забезпечення, надання житлово-комунальних послуг тощо.

Нинішнє суспільство, на думку представників сучасної ризикології, взагалі стає «суспільством ризику». Його характеризують інтенсифікація змін і зростання непередбачуваності життя, поява якісно нового феномену ризику і формування нового ставлення до нього з боку суспільства. До основних суперечностей такого суспільства дослідники відносять суперечність між прагненням до зростання виробничих сил у зв'язку з бажанням отримати більший прибуток і мати певний рівень матеріального статку та різноманітними небажаними наслідками цього процесу, які загрожують життю і здоров'ю людей. Якщо в індустріальному суспільстві інтереси зосереджуються в основному навколо матеріальної забезпеченості і розподілу багатств, то з переходом до «суспільства ризику» інтереси будуть формуватися вже навколо розподілу ризику [4, с. 37—38].

Соціально-економічні ризики людського розвитку значно посилюються під час економічних криз. Сучасна світова фінансово-економічна криза позначилася на господарстві України зростанням безробіття, зниженням рівня доходів населення, збільшенням заборгованості з виплати заробітної плати, скороченням споживання, згортанням фінансування медицини, освіти, житлового будівництва, погіршенням соціального захисту, протестними настроями населення. Суспільство стикнулося з такою серйозною проблемою, як аномальна поведінка: деякі індивіди перестали шукати нормальні способи задоволення потреб, а спрямували свої дії в бік порушення інтересів інших людей і суспільства в цілому, перестали дотримуватися прийнятих у суспільстві цінностей. Поширення економічної злочинності та тіньової економічної діяльності — тому підтвердження. Все це вказує на те, що на

сучасному етапі розвитку суспільства існує чимало загроз і ризиків, які перешкоджають життєдіяльності людини та її розвитку.

В Україні безпека людського розвитку починає ставати об'єктом широкої уваги. Вітчизняні науковці під *безпекою людського розвитку (БЛР)* розуміють гарантовану Конституцією країни забезпеченість матеріальних, соціальних потреб і духовних цінностей людини, умов її всебічного фізичного, інтелектуального, культурного розвитку, захищеність її від внутрішніх і зовнішніх загроз, що формує безпечні умови життєдіяльності в усіх сферах. До об'єктів економічної безпеки людини відносять: життя і здоров'я людини, її фізичний та інтелектуальний стан як головні передумови розвитку; стан екологічного середовища; економічне, політичне, соціальне, духовне середовище; джерела доходів людини; багатство людини (майно, доходи тощо). Суб'єктами економічної безпеки людини виступають як окремі особи, так і суспільство в цілому. Оскільки ж людина посідає центральне місце в усіх суспільних процесах, деякі автори вважають, що вона сама є водночас і об'єктом, і суб'єктом безпеки, навіть «системою безпеки», присутня в усіх інших системах безпеки і відіграє там базову системоутворюючу роль [5, с. 499].

Метою реалізації БЛР є забезпечення таких умов існування людини, її діяльності в різних сферах і видах, які не містять загроз і небезпек життю і здоров'ю людини, не стримують її розвиток і удосконалення, не завдають шкоди і не призводять до деградації особи.

Можна цілком стверджувати, що безпека людського розвитку формується під впливом різноманітних чинників — як внутрішніх, так і зовнішніх. До системи *внутрішніх чинників* слід віднести: економічні, соціально-економічні, соціально-моральні, природно-екологічні, інституціональні, політичні. Значний суперечливий вплив на БЛР мають *зовнішні чинники*, а саме: процеси глобалізації, міжнародна економічна інтеграція, зовнішня політика зарубіжних країн, діяльність міжнародних організацій. Суперечливий вплив зовнішніх чинників проявляється в тому, що з одного боку, вони створюють кращі умови для підвищення рівня БЛР через розвиток міжнародної інтеграції та економічного співробітництва, що сприяє підвищенню рівня зайнятості, кваліфікації, заробітної плати, доходів, споживання тощо. З іншого боку, існують численні джерела негативного впливу глобалізації на рівень БЛР: зростання міжнародного тероризму, злочинності, поширення ВІЛ/СНІДу, посилення експлуатації робочої сили та інші негативні процеси. Це вимагає від держави проведення виваженої внутрішньої і зовнішньої політики, яка має бути націлена на зменшення загроз і ризиків для БЛР.

Економічна безпека особистості залежить передусім від самої людини, а саме від структури її особистості, яка за рахунок розвитку психологічного, культурологічного, соціально-технічного, економічного аспектів її формування становить основу для способу мислення та відповідних адекватних чи неадекватних реальності дій. Безпека людини перш за все пов'язана з можливістю максимальної реалізації власних здібностей, які в ринкових умовах визначаються обсягом реальних доходів, рівнем і якістю життя. Водночас питання щодо забезпечення економічної безпеки людини мають комплексний характер і пов'язані із функціонуванням усіх сфер життєдіяльності: виробничої, економічної, соціальної, політичної і духовної.

Аналіз наукових досліджень [6—9] і практичний досвід розбудови ринкової економіки свідчить, що економічна безпека індивіда ставиться під загрозу переважно в таких випадках: 1) коли індивід позбавлений доступу до продуктивних ресурсів, включаючи землю, капітал, робочу силу і технологію. Цей аспект еко-

номічної безпеки можна розглядати і з іншого боку — з боку забезпечення права на працю, що розуміється як право на продуктивне використання своєї власної робочої сили, до якої належить також і підприємницька здібність, тобто здатність до економічної творчості, до ефективного поєднання різних факторів виробництва. Зрозуміло, що це право не може бути реалізоване без доступу до продуктивних ресурсів; 2) коли власність, що належить індивіду, насильно у нього відбирається або знищується, наприклад, унаслідок природної стихії, соціальних катаклізмів чи економічних криз. Між цим і попереднім пунктом існує глибокий взаємозв'язок: право доступу до ресурсів забезпечується правом власності, але воно водночас обмежує отримання доступу до ресурсів невластникам. Така суперечлива залежність потребує наявності особливого механізму, що забезпечив би відносну стабільність і водночас порівняно легкий доступ до ресурсів; 3) коли індивід не може скористатися правами, що йому надаються, внаслідок втрати працездатності. У сучасних умовах держава, поряд із страховими, благодійними, профспілковими та іншими суспільними організаціями, бере безпосередню участь у забезпеченні гарантованого права на прийнятні економічні умови життя її непрацездатних громадян.

Загрози економічній безпеці громадян можуть виникати як усередині країни, так і ззовні. Зазвичай вони долаються або в автоматичному режимі виключно за рахунок сумлінного функціонування ринкового господарства країни, або ж потребують підключення підсистеми державних регулюючих органів. Тому для громадянина важливою стає безпека самих ринку і держави. Безпека підсистеми ринку означає її здатність зберігати стійкість в умовах дестабілізації, і, звичайно, здатність до розвитку. У безпеці підсистеми держави важливо зберегти незалежність у прийнятті рішень відносно до угруповань, що лобіюють усередині країни, а також стосовно зарубіжних партнерів

Забезпечення безпеки людського розвитку являє собою безперервний процес, що полягає в обґрунтуванні та реалізації стратегії дій з використанням найбільш оптимальних методів функціонування, засобів і шляхів удосконалення безпеки людського розвитку, визначенні стану, виявленні, нейтралізації (усуненні) потенційних і реальних небезпек, загроз або інших дестабілізуючих факторів.

Важливим інструментом забезпечення безпеки людського розвитку є Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ), які були визначені ООН у Декларації тисячоліття ще у 2000 році та спрямовані на зниження найбільших небезпек людського розвитку — бідності, захворювань, а саме ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, материнської та дитячої смертності, забруднення навколишнього середовища, нерівності. Ці небезпеки існують і в Україні, тому розробка та реалізація завдань у рамках ЦРТ є актуальним завданням і для України.

Розвинені країни світу, передусім США і ЄС, здійснюють успішну соціальну політику, спрямовану на людський розвиток. На основі аналізу соціальної практики розвинених країн необхідним є розробка рекомендацій щодо реалізації в Україні зарубіжного досвіду із забезпечення безпеки людського розвитку через подолання бідності та підвищення добробуту населення, реформування системи освіти, охорони здоров'я, боротьбу з соціально обумовленими хворобами.

Висновки. Для забезпечення економічної безпеки людського розвитку та подолання бідності доцільно: проводити активну політику зайнятості шляхом підвищення конкурентоспроможності робочої сили, стимулювання населення до активного пошуку роботи та самозайнятості, розширення гнучких форм зайнятості; підвищувати вартість робочої сили шляхом законодавчого підвищення мінімальної заробітної плати у відповідності до Європейських підходів щодо визначення її

рівня, а також стимулювати роботодавців до збільшення оплати праці в цілому; застосовувати системи перерозподілу доходів населення, які спрямовані на зменшення їх диференціації шляхом запровадження прогресивної шкали оподаткування та удосконалення механізму надання соціальних трансфертів.

Для забезпечення *розвитку людини через систему освіти* необхідно: забезпечити утвердження на рівні як державної політики, так і в масовій свідомості розуміння того, що освіта на сучасному етапі є стратегічним чинником розвитку і конкурентоспроможності, а витрати на освіту є інвестиціями в людський капітал; суттєво удосконалити систему управління освітою на демократичних принципах, забезпечити всьому населенню рівний доступ до якісної освіти; підвищити рівень фінансового забезпечення закладів освіти за рахунок державного бюджету та широкого залучення коштів роботодавців; розробити систему заходів, спрямованих на підвищення якості освіти, забезпечити впровадження сучасних інформаційних і навчальних технологій; створити мережу навчальних закладів і систему навчальних програм, які б забезпечували можливість здобуття освіти дорослому населенню впродовж всього життя.

Для забезпечення *безпеки здоров'я людини* необхідно: удосконалити систему бюджетного медичного обслуговування на основі ринкових принципів конкуренції; сформувати комплексну систему медичного страхування, яка б поєднувала обов'язкове та добровільне страхування; забезпечити перехід вітчизняних медичних закладів до методів інтенсивної терапії та широкої профілактичної роботи; активізувати зусилля державних і громадських організацій у роботі, яка спрямована на зменшення поширеності ВІЛ/СНІДу шляхом широкої інформації населення, виявлення та лікування усіх хворих, їх соціальної реабілітації.

Використання позитивного зарубіжного досвіду буде сприяти не лише підвищенню рівня людського розвитку, а й забезпеченню формування безпечних умов життєдіяльності та розвитку населення України.

Література

1. Бузгалин А. Человек, рынок и капитал в экономике XXI века [Текст] / А. Бузгалин, А. Колганов // Вопр. економіки. — 2006. — № 3. — С. 125—141.
2. Мандибура В. «Людський капітал»: об'єктивна економічна реальність чи ідеологема? [Текст] / В. Мандибура // Україна: аспекти праці. — 2009. — № 2. — С. 26—33.
3. Волинський Г. Проблеми ринкової трансформації [Текст] / Г. Волинський. — Х.: Фактор, 2007. — 232 с.
4. Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф [Текст] / відп. ред.: В. В. Дурдинець, Ю. І. Саєнко, Ю. О. Привалов. — К.: Стило, 2001. — 497 с.
5. Экономическая и национальная безопасность [Текст]: учебник / под ред. Л. П. Гончаренко. — М.: ЗАО Экономика, 2008. — 543 с.
6. Основи економічної безпеки [Текст] / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков. — Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 236 с.
7. Мунтіян В. І. Економічна безпека України [Текст] / В. І. Мунтіян. — К.: Вид-во КВІЦ, 1999. — 462 с.
8. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / под ред. Е. А. Алейникова. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. — 288 с.
9. Предборський В. А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології [Текст]: монографія / В. А. Предборський. — К.: Кондор, 2005. — 614 с.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013